

Lucyna Rotter
UPJPII W KRAKOWIE

Przemiany w kształcie habitów i nakryć głowy na przykładzie wybranych wspólnot żyjących według reguły św. Klary

Chęć szczególnego poświęcenia się Bogu istniała w chrześcijaństwie od zarania jego dziejów. Pędząc życie w odosobnieniu lub grupując się w określonych strukturach, pewne osoby (później zwane zakonnikami) poprzez praktyki pokutne, modlitwę i pracę dążyły do szczególnego zbliżenia się z Bogiem i osiągnięcia po śmierci życia wiecznego. W pierwszych wiekach wybór takiej drogi życia nie wymagał podkreślenia jakimiś szczególnymi formami zewnętrznymi czy określonym – odmiennym – strojem. Pustelnicy na znak umartwienia i oderwania się od ziemskich ograniczeń najczęściej rezygnowali całkowicie z odzienia. Jedyne ich okrycie stanowiły ich własne długie włosy, które też jako dodatkowy akt umartwienia miały być mocno zaniedbane. Postacie długowłosych pustelników i pustelnic przetrwały w ikonografii. Jednymi z bardziej znanych w tej mierze są wyobrażenia św. Onufrego Wielkiego (zm. ok. 400) lub św. Piotra z Góry Atos (zm. 734) przedstawianych nago, okrytych jedynie włosami i posiadających brodę sięgającą ziemi. Najbardziej znaną pustelnicą okrywającą się własnymi włosami jest natomiast św. Maria Magdalena. W wypadku życia pustelniczego dopuszczalne było osłonięcie nagości zwierzęcą skórą. Św. Jan Chrzciciel, „nosił odzienie z sierści wielbłądziej i pas skórzany około bioder, a jego pokarmem była szarańcza i miód leśny” (Mt 3,4)¹.

¹ J. Marecki, L. Rotter, *Jak czytać wizerunki świętych?. Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2009, s. 435–436, 475; S. Kobielus, *Nagość jako symbol i wartość*

Strój zakonny w ścisłym tego słowa znaczeniu stał się koniecznym wymogiem wraz z pojawieniem się życia cenobitycznego. W pełni skryształizowaną formę osiągnął jednak dopiero w wiekach średnich. Odtąd habit wraz z wszelkimi elementami uzupełniającymi i dodatkowymi stał się znakiem określającym przynależność do różnych grup życia konsekrowanego².

W początkowym okresie kształtowania się stroju zakonnego mnisi i zakonnicy zakładali odzież noszoną powszechnie przez uboższe warstwy społeczeństwa. Jedynie powtarzająca się forma lub kolor w ubiorze wszystkich członków wspólnoty powodował, że habit stawał się znakiem rozpoznawalnym konkretnej wspólnoty. Czasem forma stroju zakonnego nakreślana była, mniej lub bardziej precyzyjnie, przez reguły³; czasem wykorzystywano lokalne wzorce. Na przykład habit franciszkański miał być wzorowany na stroju mediolańskiej patarii (XI w.)⁴.

Od XIV wieku tendencje w modzie świeckiej i kościelnej (a więc i zakonnej) coraz bardziej rozchodzą się, kształtując odmienne formy. Ubiór świecki ulega tendencjom skracania i dopasowania kroju. Strój duchowny pozostaje wierny formom obfitym, obszernym i długim. Coraz wyraźniej kształtuje się też specyfika stroju zakonnego. Oczywiście moda świecka i kościelna wzajemnie na siebie oddziaływały, wpływając na przemiany i swoistą „modę kościelną”. Strój w strukturach kościelnych, a zwłaszcza strój zakonny, po-

w kulturze średniowiecza, „Communio”, nr 4(64):1991, s. 103–117; J. Sprutta, *Nagość jako motyw w teologii i sztuce religijnej*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, nr 47:2004, z. I, s. 63–76.

² M. Auge, *L'abito religioso*, Roma 1977, *passim*; B. da Gangi, *L'abito ecclesiastico e religioso oggi: Palestra del Clero*, 1966, s. 285–300; J. M. Dello Jacono, *De habitu ecclesiastico. Dissertatio historico-critica*, Roma 1953, *passim*; P. Gach, *Habity zakonne w średniowieczu. Zarys problematyki*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole 1995, s. 491–516.

³ Regułodawcy wymagali najczęściej ubioru prostego, skromnego i schludnego. Pierwsze bardziej precyzyjne zasady określił dopiero papież Grzegorz VIII. Zgodnie z nimi strój przynależny osobie duchownej nie powinien być jaskrawy i wyszukany, powinien natomiast być obszerny i okrywać całe ciało. Zasady te powtórzone zostały następnie przez Sobór Laterański [który?], papieża Grzegorza IX oraz Sobór Trydencki.

⁴ Były to osoby, które decydowały się na ubóstwo, chcąc w ten sposób sprzeciwić się zbyt zamożnemu i wystawnemu życiu w Kościele. Propagowały one zwyczaj przewiązywania szat sznurem. Por. A. Lucioni, *L'età della Pataria*, [w:] *Diocesi di Milano*, red. A. Caprioli, A. Rimoldi, L. Vaccaro, t. 1, Brescia 1990, s. 167–194.

siadał jednak szczególny wymiar symbolu życia konsekrowanego. Od XIII wieku noszenie habitu stało się obowiązkiem każdego zakonnika i zakonnicy. Od XIV wieku na mocy postanowień Soboru Wienneńskiego (1311–1312) zakonnicy, którzy z jakichś powodów zakładaliby wymiennie habit lub strój świecki, obłożeni zostawali karami, aż do suspensy włącznie⁵.

Do Soboru Watykańskiego II krój habitu każdorazowo zatwierdzany był przez Stolicę Apostolską. Zatwierdzenia konieczne były także przy okazji reformy stroju. Mniej lub bardziej precyzyjne wytyczne dotyczące stroju zakonnego pojawiają się także w prawodawstwie zakonnym (reguły, konstytucje itd.). Pewne powtarzalne elementy lub kolorystyka stały się z czasem znakami rozpoznawczymi nie tylko konkretnych wspólnot, ale także rodzin zakonnych. Na przykład sznur z trzema węzłami kojarzy się z duchowością franciszkańską. Mimo że „moda kościelna” ulega bardzo powolnym przeobrażeniom, to jednak także tutaj przemiany społeczne, historyczne i obyczajowe wpływają na przemiany kroju, form i kolorów. Proces przemian i reform strojów zakonnych (powszechny zwłaszcza po Soborze Watykańskim II) w najmniejszym stopniu dotknął zakony klauzurowe, jednak i tu pewne zmiany stały się widocznym znakiem przeobrażeń zaistniałych w Kościele posoborowym. Warto na tym tle przyjrzeć się formie i przemianom, jakie zaszły w stroju zakonnym mniszek żyjących według Reguły św. Klary, czyli II Reguły Franciszkańskiej. Opis procesu przeobrażeń z powodu niewielkich ram niniejszego artykułu ograniczony zostanie do przybliżenia jedynie kilku wspólnot mniszek klarysek. Starano się jednak wybrać takie, które możliwie najpełniej ukażą różnorodność habitów klariańskich⁶.

W II Regule Franciszkańskiej habitowi zakonnemu poświęcony został IV rozdział. Czytamy w nim:

Każda siostra oprócz włosienicy lub płóciennej koszuli, jeżeli zechce, może mieć dwie tuniki lub nawet kilka, według uznania ksieni, i płaszcz zapinany pod szyją. Szaty te będą

⁵ M. Gutkowska-Rychlewska, *Historia ubiorów*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968; *passim*; E. Kapellari, *Święte znaki w liturgii i codzienności*, Kraków 2002, *passim*; Z. Żygulski, *Kostiumologia*, Kraków 1972, *passim*; F. Boucher, *Historia mody*, Warszawa 2006, *passim*; L. Rotter, *Habit franciszkański na przykładzie wybranych wspólnot męskich i żeńskich*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie”, t. 4:2009, s. 66–73. Por też: *Dekrety soboru w Vienne*, nr 9 (o stroju duchownych i mnichów), http://mojemiejscer.strefa.pl/Lyonski/Sobor_viennenski.doc [20 III 2012].

⁶ Badania opierają się zarówno na podstawie przeprowadzonych ankiet, jak i na kwerendach archiwalnych.

z sukna prostego i taniego, tak ze względu na cenę, jak i kolor, zgodnie ze zwyczajem panującym w różnych krajach, ani za krótkie, ani za długie, tak aby zachować należytą przyzwoitość przez zakrycie nóg i uniknąć zbytniej i wystawnej długości. Tunika zewnętrzna, tak w rękawach, jak i w biuście niech będzie odpowiednio długa i szeroka, tak aby skromność szaty zewnętrznej świadczyła o cnotcie wewnętrznej. Niech mają również szkaplerze bez kaptura z taniego i prostego sukna lub płótna, odpowiednio szerokie i długie, jak tego wymaga wzrost każdej i jej figura. Będą się w nie ubierać w czasie pracy lub innych zajęć, gdyby noszenie płaszczy było niewygodne. Mogą też czasem chodzić bez nich, jeżeli ksieni uzna, że z powodu wielkiego upału lub dla innej przyczyny noszenie ich byłoby zbyt uciążliwe. Jednak w obecności osób obcych niech noszą szkaplerze z płaszciami. Niech również nie noszą tunik zewnętrznych, szkaplerzy i płaszczy koloru całkiem białego lub całkiem czarnego. Po złożeniu profesji zamiast pasa niech mają sznur niezbyt wytworny. Głowy niech nakrywają jednakowo i skromnie opaskami i zasłonami ze zwykłego białego płótna, jednak nie kosztownego lub wytwornego, tak aby czoło, policzki, szyja i gardło były zakryte, jak to przystoi osobom skromnym i zakonnym [...]. Powinny mieć również czarny welon, nie kosztowny i nie wytworny, przypinany na głowie, tak szeroki i długi, aby z obydwóch stron spadał na ramiona, a z tyłu zwisał nieco poza kaptur tuniki. Siostry nowicjuszki będą nosić welon biały tej samej jakości i tych samych wymiarów. Siostry zaś służebne niech noszą na głowie, na sposób welonu, białe płótno, nie kosztowne i nie wytworne, tak długie i szerokie, aby zakrywało ramiona, a nie zwisało niżej piersi⁷.

Na tych wytycznych opiera się forma habitów mniszek franciszkańskich. Kolorystycznie oscylowały i oscylują głównie wokół brązów i czerni. Pierwsze habitury – św. Klary i towarzyszek – były szyte z niefarbowanego (najtańszego) płótna, a więc były brunatno-szare. Takie też habitury nosiły prawdopodobnie klaryski, które przybyły na ziemię polskie. Obecnie klaryski (urbanistki)⁸ krojem tuniki nawiązują do habitu z XIII wieku, jednak przyjęty (wzorem

⁷ *Reguła Sióstr Świętej Klary*, [w:] *Reguła i Konstytucje Zakonu Sióstr Klarysek*, Niepokalanów 2007, s. 9.

⁸ Zakon Świętej Klary (*Ordo Sanctae Clarae*) – założycielką i regułodawczynią była św. Klara (1193–1253), która będąc pod ogromnym wpływem duchowości franciszkańskiej i samego św. Franciszka, powołała do życia nową wspólnotę zakonną. Zakon opiera się na regule zatwierdzonej w 1263 roku (urbanistki). Klaryski składając śluby decydowały się na ubóstwo. Mogły żyć wspólnotowo za klauzurą, nie posiadając żadnego zabezpieczenia materialnego dzięki „przywilejowi ubóstwa”, wydanego przez papieża Innocentego III. Por. J. Marecki, *Zakony w Polsce*, Kraków 2000, s. 142–143; B. Łoziński, *Leksykon zakonów*

franciszkanów konwentualnych) kolor czarny⁹. Sama tunika po jej rozłożeniu przypomina kształtem krzyż, co w sposób szczególny wskazuje na tak istotną w duchowości franciszkańskiej pobożność pasyjną. Habit siostry przewiązują białym sznurem¹⁰, na którym po złożeniu ślubów zawiązują trzy węzły – symbol ubóstwa, posłuszeństwa i czystości. W czasie większych uroczystości oraz jako strój zewnętrzny siostry zakładają długą czarną pelerynę, zapinaną na jeden guzik pod szyją. Zdecydowanie przeważa jednak we wspólnotach mniszek klarysek habit brązowy. Taki kolor przyjęły ubogie siostry św. Klary (damianitki)¹¹. Podobnie jak u klarysek urbanistek, krój habitu damianitek przypomina krzyż. Podobnie też habit przewiązany jest sznurem z trzema węzłami. Damianitki zakładają jednak na ramiona brązową pelerynkę sięgającą do łokci, przypominającą mucet. Pelerynka taka nawiązuje nieco do formy habitu franciszkanów konwentualnych. Kolor brązowy habitów wybrały także franciszkańskie mniszki z powstałych później wspólnot zakonnych. Należą do nich klaryski kapucynki¹² oraz klaryski od Wieczystej Adoracji¹³. Różnica pomiędzy habitami tych mniszek polega jedynie na zawieszce. Kła-

w Polsce, Warszawa 2009, s. 260–261; R. Dhont, *Klara wśród swoich siostr*, Niepokalanów 1988, *passim*.

⁹ Mimo że w regule czytamy: „*Niech również nie noszą tunik zewnętrznych, szkaplerzy i płaszczy koloru całkiem białego lub całkiem czarnego*”.

¹⁰ Nowicjuszki dostają sznur franciszkański dopiero po złożeniu pierwszej profesji.

¹¹ Zakon Świętej Klary (Ordo Sanctae Clarae). Założycielką i regułodawczynią była św. Klara (1193–1253). Zakon opiera się na regule z 1253 roku (klaryski I Reguły; damianitki). Por. B. Łoziński, *Leksykon zakonów...*, dz. cyt., s. 259; L. Iriarte, *Historia franciszkanizmu*, Kraków 1998; G. Cremaschi, *Ubogie Panie*, [w:] *Leksykon duchowości franciszkańskiej*, tłum. i oprac. zbiorowe, Kraków–Warszawa 2006, s. 1869–1882.

¹² Gałąź klarysek kapucynek powstała w 1535 roku z inicjatywy Laurencji Longo. W Polsce klaryski kapucynki powstały jako gałąź klauzurowa felicjanek założonych przez H. Koźmińskiego i A. Truskowską. Por. J. Marecki, *Zakony w Polsce...*, dz. cyt., s. 136–137; B. Łoziński, *Leksykon zakonów...*, dz. cyt., s. 262–263.

¹³ Klaryski od Wieczystej Adoracji powstały w 1854 roku z inicjatywy o. Bonawentury Heurlaut oraz m. Marii od św. Klary Bouillevaux. Polska gałąź powstała dzięki Ludwice Naęcz-Morawskiej. Do 1912 roku wspólnota opierała się na III regule św. Franciszka. Wówczas zmieniono III na II Regułę i równocześnie nazwę z Franciszkanek Najświętszego Sakramentu na Klaryski od Wieczystej Adoracji. Por. J. Marecki, *Zakony w Polsce...*, dz. cyt., s. 143–144; B. Łoziński, *Leksykon zakonów...*, dz. cyt., s. 264–265; M. I. Żyduch, *Zakon Franciszkanek Najświętszego Sakramentu w Polsce w latach 1871–1939*, Lublin 1981, *passim*;

ryski kapucynki zawieszają na szyi drewniany krzyż z pasyjką, zaś klaryski od Wierzytwej Adoracji – niewielką złotą monstrancję¹⁴. Zaznaczyć należy, że kapucynki pierwotnie nosiły brązową pelerynę sięgającą do bioder, wykończoną kapturem (wzorowana na pelerynie kapucynów). Był to ubiór chórowy.

Brązowy habit noszą też mniszki niedawno powstałej wspólnoty klarysek z Klasztoru Betlejem¹⁵. Jest to prosta tunika koloru sieni palonej, wykończona brązową stójką i przepasana białym franciszkańskim sznurem. Na szyi siostry zawieszają drewnianą „taukę”. Siostry nie używają ani peleryny, ani też szkaplerza.

Niekonwencjonalnie na tym tle wypada strój zakonny koncepcjonistek¹⁶. Siostry noszą biały habit ze szkaplerzem tego samego koloru, przepasany białym franciszkańskim sznurem. Na szkaplerzu jest naszyty (lub zawieszony na szyi) srebrny medalion z wizerunkiem Matki Bożej z Dzieciątkiem. Pierwotnie medalion był wielobarwny i wyhaftowany na szkaplerzu. Wizerunek ten wiąże się z wizją, jakiej doświadczyła założycielka. W czasie modlitwy chórowej oraz w czasie świąt i uroczystości siostry zakładają błękitny płaszcz (pelerynę) zapinany pod szyją na jeden guzik. Także na nim (na ramieniu) wyhaftowany jest wizerunek Maryi. Kolory habitu koncepcjonistek (biel i błękit) mają swoje odniesienie do duchowości maryjnej.

Inny zakon, który warto w tym miejscu przywołać, to anuncjatki¹⁷. Noszą szare habit, a na nich czerwone szkaplerze. Habit i część przednia szkaplerza

Z. Powęzka, *Matka Maria od Krzyża: Ludwika Morawska (1842–1906). Życie i dzieło*, Bydgoszcz 1997, *passim*.

¹⁴ Pierwsze klaryski od Wierzytwej Adoracji miały monstrancję wyhaftowaną na szkaplerzu. Przewiązywały też habit nie białym, a brązowym sznurem z trzema węzłami.

¹⁵ Klaryski z Klasztoru Betlejem powstały w 1992 roku w Szwajcarii. Por. *Wer wir sind*, <http://www.clara-schwestern.ch/?id=3> [7 X 2012].

¹⁶ Koncepcjonistki (Zakon Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny) powołane zostały do życia w 1484 roku z inicjatywy św. Beatrycy de Silva. Przez kilka pierwszych lat żyły według reguły benedyktyńskiej. W 1501 roku decyzją władz kościelnych przeszły na regułę franciszkańską, odtąd noszą nazwę koncepcjonistki franciszkanki. Por. J. K. Wietz, P. Bohman, *Rys historyczny zgromadzeń zakonnych obojej płci wraz z rycerskimi zakonami i orderami państw*, t. 2, Warszawa 1848, s. 199–200; L. Iriarte, *Historia franciszkanizmu...*, dz. cyt., s. 484–485; M. Daniluk, *Koncepcjonistki*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9. Lublin 2002, kol. 542–543 (tam też bibliografia).

¹⁷ Anuncjatki założyła św. Joanna z Valois oraz bł. o. Gabriel Maria OFM. Zredagowali oni „Regułę dziesięciu cnót Maryi”. Zatem zakon ten nie funkcjonuje w oparciu o II Regułę

przepasane są białym sznurem, na którym jest dziesięć węzłów symbolizujących dziesięć cnót Maryi. Na szyi, na błękitnej wstędze, zawieszają medalion z wyobrażeniem Najświętszej Maryi Panny. Jako strój chórowy używany jest biały płaszcz – peleryna zapinana pod szyją na jeden guzik. Szary kolor habitu ma symbolizować pokutę, biały płaszcz – czystość, a czerwony szkaplerz ma przypominać o Męce Pańskiej.

Z jednej strony Reguła św. Klary wskazuje na szkaplerz jako element dodatkowy, zakładany na czas pracy, z drugiej jednak nakazuje zakładać szkaplerz w czasie kontaktu z osobami świeckimi. Tradycję noszenia szkaplerza kultywują klaryski, używając podwójnego czarnego szkaplerza spadającego luźno z ramion. Noszą go także (w kolorze brązowym) klaryski kapucynki oraz klaryski od Wierzysskiej Adoracji, a także koncepcjonistki (biały) i anuncjantki (czerwony). Zrzuciły natomiast zwyczaj używania szkaplerza klaryski damianitki oraz klaryski z Klasztoru Betlejem¹⁸.

Jak wspomniano, w zakonach klauzurowych krój habitu niewiele się zmieniał¹⁹. Przemiany w wyglądzie stroju zakonnego najwyraźniej widać natomiast na przykładzie welonów i nakryć głowy siostr. Początkowo nakryciem głowy klarysek było białe zawicie (podwika)²⁰, na które siostry nakładały dwa welony: biały (rąbek), a na niego czarny. Z czasem, pod wpływem przemian w modzie świeckiej, nakrycie głowy zakonnice zmieniało się, stając się bardziej rozbudowane. Klasyczna podwika ustąpiła miejsca barbetce z bindą (zwaną także czółkiem lub filetem)²¹. Jest to rodzaj białego

Franciszkańską. Jest jednak włączany do rodziny klariańskiej ze względu na duchowość i posiadanie takich przywilejów jak klaryski. Por. J. K. Wietz, P. Bohman, *Rys historyczny zgromadzeń...*, dz. cyt., t. 2, s. 200; L. Iriarte, *Historia franciszkanizmu...*, dz. cyt., s. 484–485.

¹⁸ Szerzej na temat szkaplerza w: M. Zawada, *Tren królewskiej szaty*, Kraków 2000, *passim*; I. Turnau, *Słownik ubiorów*, Warszawa 1999, s. 177; M. Auge, *L'abito religioso...*, dz. cyt., s. 152–153; L. Rotter, *Habit franciszkański...*, dz. cyt., s. 68.

¹⁹ U koncepcjonistek w niektórych klasztorach tuniki (habit) są nieco krótsze i bardziej dopasowane; podobna tendencja jest też w pozostałych zakonach. Praktyka taka zauważalna jest jednak bardziej na zachodzie Europy lub w Ameryce.

²⁰ Jest to rodzaj chusty nakrywającej głowę, włosy, a także policzki i szyję, używany przez kobiety zamężne. Zakonnice przejęły zwyczaj zakrywania głowy na znak zaślubin Chrystusowi. Por. I. Turnau, *Słownik ubiorów...*, dz. cyt., s. 142.

²¹ W poszczególnych zakonach lub nawet klasztorach wykształciły się bardzo różne nazwy tego samego elementu stroju. Stąd pojawia się czasem problem np. we właściwej interpretacji zapisu źródłowego.

czepka (barbeta) dość ściśle przylegającego do głowy i zakrywającego włosy oraz szyję. Na niego nakładało się sztywną, wykrochmaloną opaskę – bindę, i na niej dopiero upinało się welon. Często barbeta połączona była z białym pektoralem (półka), zakrywającym dekolt. Mógł on równie dobrze być jednak zakładany oddzielnie. W zakonach klariańskich nie przyjął się kornet. Pojawiał się on co prawda w zakonach III Reguły Franciszkańskiej, ale nie posiadał zbyt rozbudowanych form. Reforma posoborowa omawianych habitów objęła głównie usunięcie białych rąbków spod welonów (zachowały je tylko kapucynki), zostawiając jedynie wierzchni czarny. Wypada w tym miejscu zaznaczyć, że podwójny welon był przywilejem sióstr pierwszochórowych. Siostry za przewinienia mogły być pozbawione tego przywileju. Wtedy w czasie trwania kary nosiły jedynie welon czarny²². Dzień prania rąbków i welonów przebiegał w zakonie niemal jak ceremoniał. U klarysek wypadał na początku wakacji. Uczestniczyły w nim wszystkie siostry, a zajęcie polegało na praniu, krochmaleniu i maglowaniu rąbków i welonów. Ze szczególną troską podchodzono do rąbków ksieni oraz nowicjuszek²³.

Po Soborze Watykańskim II tendencja do upraszczania zakonnych nakryć głowy spowodowała, że w niektórych klasztorach lub prowincjach całkowicie wyeliminowano zawicie lub barbetę z bindą, zostawiając jedynie czarny welon zakładany bezpośrednio na lekko odsłonięte włosy i układany na sztywniku, którego biała opaska widoczna jest nad czołem. Taką wersję welonu przyjęły między innymi koncepcjonistki z Gwinei²⁴ i Hiszpanii oraz klaryski od Wieczystej Adoracji z USA. Wyjątkiem w tej mierze są klaryski z Klasztoru Betlejem, bowiem w tej wspólnotcie od jej założenia używa się prostego welonu z białą wypustką. Wyjątkowy jest także w tej wspólnotcie kolor welonu. Dla profesek jest on beżowy. Nowicjuszki tak jak w innych wspólnotach noszą welony białe.

Welon jest znakiem informującym o stopniu formacji zakonnej. Obecnie kandydatki rzadko mają określony strój (a tym samym też nakrycie głowy). W niektórych wspólnotach zachował się jednak ten zwyczaj – np. kandydatki

²² Archiwum Sióstr Klarysek w Krakowie: sygn. A 19, *Dekret Reformacji z wizyty generalney odprawioney przez Jaśnie Oświeconego Najwielebniejszego Jana Małachowskiego...*, 1683, s. 16.

²³ Archiwum Sióstr Klarysek w Krakowie: sygn. A 63, S. Anna Krukar, *Rąbki*, [w:] *Pamiętka Jubileuszu Najprz. M. Ksieni Heleny Janusz*, 29 sierpnia 1947, s. 137–140.

²⁴ Zdecydowały też o używaniu wyłącznie białych welonów, bez względu na poziom formacji zakonnej.

klarysek od Wieczystej Adoracji noszą krótki welonik z białą wypustką. Częściej zdarza się określony przepisami strój dla postulantek. U klarysek od Wieczystej Adoracji postulanki noszą taki sam czarny welonik jak kandydatki. Podobny welonik zakładają także postulanki klarysek urbanistek, zaś u klarysek damianitek postulanka nie nosi żadnego nakrycia głowy. Nakryciem głowy nowicjuszek jest biały welon. U klarysek od Wieczystej Adoracji jest on zakładany bez zawicia, zaś u klarysek urbanistek i damianitek nie różni się formą od welonu profesek (jest zakładany wraz z zawiciem lub barbetą i bindą), jedynie jego kolor jest biały. Profeski czasowe, podobnie jak wieczyste, zakładają welon czarny.

Należy zaznaczyć, że czarne welony profesek przybierają różną formę nawet w obrębie tego samego zakonu. Oprócz wspomnianych wyżej różnic w kroju i formie można zauważyć różnicę w upięciu welonu, wskazującą na przynależność do konkretnego klasztoru. Na przykład klaryski urbanistki z Krakowa podwijają welon nad czołem, tworząc w ten sposób zakładkę (przez co welon na czubku głowy układa się gładko), zaś klaryski z klasztoru w Starym Sączu nie podwijają welonu, zakładając go tak, że brzeg welonu układa się wokół twarzy, a przez to na głowie tworzy się charakterystyczny zaprasowany czubek (całość przypomina bardziej kaptur, a nie welon)²⁵.

Nakrycia głowy w stroju przedsoborowym były bardziej rozbudowane i posiadały więcej możliwości. Kandydatki miały określony przepisami strój i nakrycie głowy. Odbiegało ono jednak zdecydowanie od formy welonu. Np. u klarysek od Wieczystej Adoracji kandydatki nosiły czarne czepki wykończone koronką, postulanki natomiast nosiły nadal czarny czepek z koronką, ale dopinały do niego czarny welonik. Nowicjuszkom przysługiwało już pełne nakrycie głowy (z zawiciem lub barbetą z bindą), zakładały też podwójne welony, przy czym obydwie były białe – sztywniejszy rąbek pod spodem i duży muslinowy na wierzch. U klarysek urbanistek istniał zwyczaj polegający na tym, że miesiąc przed złożeniem ślubów siostra zakładała tzw. różycę – długi biały welon symbolizujący zaślubiny. Nosiła różycę także w pierwszym roku po złożeniu czasowej profesji. Po ślubach siostry zakładały welon czarny. Najczęściej upinany był na białym krochmalonym rąbku. Siostry konwerski miały jednak inne welony – albo zgodnie z regułą

²⁵ K. Włoszczewska, *Obrzęd profesji zakonnej i konsekracji dziewic*, „Ateneum Kapłańskie”, nr 78:1972, s. 410–426; M. Daniluk, *Encyklopedia instytucji życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego*, Lublin 2000, s. 256; A. Derdziuk, *Szata świadectwa*, Kraków 2003, s. 96–98.

z białego płótna (klaryski od Wieczystej Adoracji), albo tylko czarny (klaryski urbanistki)²⁶.

Wydawać by się mogło, że w klasztorze klauzurowym kwestia stroju jest drugorzędna – przecież mniszki właściwie nie opuszczają murów klasztor-nych. Jednak to właśnie w tych wspólnotach najgłębiej kultywowany jest zwyczaj zakładania „sukni zakonnej” jako znaku życia konsekrowanego. Zarówno kwestie semiologicznego przekazu habitów klariańskich, jak i ich przemiany stylowe na obecnym poziomie badań kostiumologii franciszkańskiej są zagadnieniem, w którym pojawiają się coraz to nowe pytania i problemy badawcze oczekujące rozwiązania. Wymaga ono zatem dalszych szczegółowych badań historycznych, archiwalnych i ikonograficznych.

²⁶ Archiwum Sióstr Klarysek w Krakowie: sygn. A 21, *Zebranie z listów papieskich Ktore bullas zowią z Conciliow, wyrokow, odpowiedzi y różnych praw kościelnych...*, Wilno 1710, s. 54; Archiwum Sióstr Klarysek od Wieczystej Adoracji w Kętach, b. sygn., *Ceremoniał Rzymsko-Seraficki dla użytku zakonnic Franciszkanek Najśw. Sakramentu*, 1956, mps, s. 488–507; tamże, b. sygn., *Dyrektorium Federacji Świętej Klary Zakonu Mniszek Klarysek od Wieczystej Adoracji*, Elbląg 1993, mps, s. 26, 31, 32.

T. VII. p. 336.

I

Koncepcjonistka
(Helyot P., *Histoire des ordres monastiques, religieux et militaires et des congregations
seculieres de l'un et de l'autre sexe*, t. 7, Paris 1718)

T. VII. p. 346.

2

Anuncjatka

(Helyot P., *Histoire des ordres monastiques...*, dz. cyt., t. 7, Paris 1718)

T. VII. p. 193.

3

Klaryska

(Helyot P., *Histoire des ordres monastiques...*, dz. cyt., t. 7, Paris 1718)

T VII p. 208.

4

Kapucynka

(Helyot P., *Histoire des ordres monastiques...*, t. 7, Paris 1718)